

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.013.42:173 – 053.6

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-3-11-18

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF CONSCIOUS PARENTING OF THE YOUTH

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА МОЛОДІ

Oľha ILISHOVA,
Candidate of Pedagogical
Sciences

Ольга ІЛІШОВА,
кандидат педагогічних наук

olja-ilishova@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0549-4882>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100, Ukraine*

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100, Україна*

Original manuscript received: November 16, 2022

Revised manuscript accepted: November 30, 2022

ABSTRACT

The article reveals the essence of the problem of the formation of conscious parenthood of young people, namely, the content is presented, the structural components of the mentioned phenomenon are characterized (value orientations of the married couple (family values); parental attitudes and expectations; parental attitudes; parental feelings; parental positions; parental responsibility; family upbringing style).

Such aspects of this process are: strengthening of the adult «I» of a young person under the condition of integration; rejection of the parental model of the existence of the family and one's childhood «I» (give yourself the opportunity to grow up); development of a trusting relationship with one's own emotional and behavioral manifestations and the ability to manage them; the influence of personal meanings, value systems on the awareness of possible life scenarios. It is noted that optimization of the content and dynamics of the development of the parental sphere should include the following points: self-awareness as a father; building one's own parental position; a change in the attitude towards the child – from the awareness of oneself and the child as a single system, to the recognition of the child as a separate personality endowed with its own subjectivity; building a communication system with her.

It is emphasized that the psychological and pedagogical conditions are the creation of a reflective environment that promotes the development of reflective ability, optimization of the content and dynamics of the development of the parental sphere, a favorable psychological climate in the family for revealing the emotional, intellectual and social potential of the family, taking into account individual and age characteristics of the child, prevention of developmental disorders and deviations in the behavior and daily activities of all family members, taking into account by parents knowledge about their children, their positive and negative sides, the personal example of parents, their

authority, the nature of relationships in the family, joint activities, intelligent communication, organization of a modeling environment, because it is in it that it is possible to rethink the means of solving the problem, the opportunity to build one's family on the basis of individual needs and in accordance with the individual direction of development, the use of such methods of education, in which the focus is not on the content, but on the methods of organizing effective activities.

Key words: *youth, conscious parenthood, conditions.*

Вступ. Сучасна ситуація у світі й Україні характеризується постійними кризами майже в усіх сферах життєдіяльності суспільства: спостерігаються значні спади виробництва, тенденції до зниження рівня життя населення, що супроводжується деградацією загальнолюдських та загальнодержавних норм і цінностей у суспільстві, зростанням проявів девіантної та кримінальної поведінки, тощо. В останні десятиліття також активних обертів набрав суспільний рух «Чайлдфри», що пропагує бездітне існування і тим самим популяризує свої ідеї серед молодшої цільової аудиторії, яка виступає потенційним продовжувачем існування людства.

Саме тому сучасна молодь України все частіше відходить від традиційних моделей створення сім'ї, а питання освіти, професійних та кар'єрних досягнень, високого соціального становища висувуються на перший план, посуваючи тим самим питання створення власної сім'ї та майбутнього батьківства на задній план у своїх життєвих планах. Тому, створюючи нову сім'ю, молодь виявляється неспроможною виконувати своєї нові соціальні ролі, нездатною створити належні умови для повноцінного розвитку власної дитини через неспроможність виконувати свої прямі батьківські обов'язки.

Проблема батьківства та усвідомленого батьківства вивчалася науковцями різних наукових галузей. Зокрема, Т. Алексєєнко, Л. Буніна, Н. Вахняк, Т. Гурко, В. Кравець, С. Красін, Н. Островська та ін. вивчали зміст, структурні компоненти, ознаки визначеної проблеми; питання готовності молоді до створення сім'ї та формування педагогічної культури майбутніх батьків вивчали Т. Алексєєнко, Р. Овчарова, О. Песоцька, В. Постовий, І. Трубавіна; соціально-педагогічні аспекти роботи з молоддю щодо її готовності до майбутнього батьківства та материнства представлені в роботах О. Безпалько, І. Беха, В. Бочарової, І. Звереві, А. Капської, О. Кононко, В. Кравець, Г. Лактіонової, Л. Міщик та ін.; визначення ролі батьків у розвитку дитини висвітлено в психолого-педагогічних працях Л. Божович, Л. Виготського, М. Лісіної та ін.; проблему батьківської компетентності й підготовки до майбутнього батьківства, сучасні типи і стилі сімейного виховання, їх вплив на розвиток особистості дитини розглянуто А. Адлером, О. Безпалько, І. Братусь, Л. Буніною, Т. Гурко, І. Звереві, Е. Еріксоном, Г. Крайгом, Г. Лактіоновою, Р. Овчаровою, С. Щербакіною та ін. Проте, проблема формування усвідомленого батьківства як багатоаспектний феномен потребує подальшого дослідження. Тому метою статті є визначення психолого-педагогічних умов формування в молоді усвідомленого батьківства.

Методи та методики дослідження. У контексті означеної проблеми вважаємо за доцільне охарактеризувати сучасні теоретико-практичні підходи щодо висвітлення проблеми усвідомленого батьківства молоді та визначити психолого-педагогічні умови формування цього багатоаспектного феномену.

Результати та дискусії. Батьківство виступає на сьогодні основною соціально-психологічною функцією кожної людини. Характер батьківства відображає, наскільки цей феномен є усвідомленим, настільки визначає почуття задоволеності шлюбом та своїм новим соціальним статусом, що стає запорукою міцного суспільства [6].

Тому Т. Бурлуцька зазначає, що шлюбно-сімейні та батьківські уявлення молодих людей багато в чому різняться, характеризуються неповнотою та невідповідністю кожного, заниженою самооцінкою себе як майбутніх чоловіка чи дружини [4].

На думку Н. Островської, усвідомлене батьківство слід розуміти як усвідомлене та відповідальне ставлення особистості до повного процесу батьківства, починаючи з моменту зачаття, народження, виховання та розвитку власної дитини, що обов'язково має базуватися на когнітивній, емоційній та поведінковій складових батьківства задля забезпечення всебічного гармонійного розвитку дитини, з опорою на її індивідуальну ситуацію розвитку. Це визначення поняття «усвідомлене батьківство» відображає багатоаспектний характер зазначеного феномену, так як включає особистісні й соціальні характеристики усвідомленого батьківства [9 : 57].

Схожі думки висловлює Л. Буніна, що розглядає «усвідомлене батьківство» в якості соціально-педагогічного явища, яке висвітлює батьківство як форму, що представляє сукупність знань, батьківських якостей, навичок, почуттів і стосується всебічного розвитку дитини задля формування здорової та успішної особистості [3 : 10].

Вивчаючи проблему усвідомленого батьківства як соціально-психологічний феномен, І. Зверева та Ж. Петрович розглянули її як цілісну систему знань, умінь, навичок, почуттів, якостей, які інтегруються через поведінку батьків, спрямовану на розвиток гармонійної особистості дитини. На думку авторів, усвідомлене батьківство виступає найвищим показником педагогічної культури батьків [7 : 210].

У дослідженні С. Красіна визначено такі характерні ознаки усвідомленого батьківства: батьківська рефлексія – це здатність розуміти себе, з усвідомленням сприймати власні реакції та мотиви поведінкових проявів стосовно дітей, визначати позитивні та негативні сторони власного батьківства; усвідомлення своїх можливостей щодо організації навчання, виховання та розвитку власної дитини; бажання розвивати власні батьківські компетенції, підвищуючи тим самим педагогічну культуру [8].

Т. Бурлуцька, О. Тюпня та Н. Лук'яненко наголошують на тому, що як відповідна форма усвідомлене батьківство має такі компоненти: ціннісні орієнтації подружньої пари (сімейні цінності); батьківську відповідальність;

батьківські почуття; батьківське ставлення; батьківські позиції; батьківські установки та сподівання; стиль сімейного виховання [4; 10].

Розглянемо вищевизначені компоненти батьківства. Ціннісні орієнтації виступають як згуртовуючий чинник, який є вектором розвитку на перспективу кожної сім'ї. О. Безпалько вважає, що вони відображають, з якою метою здійснюється процес народження дитини в сім'ї та можливі напрямки її освіти, що в свою чергу буде впливати на встановлення як загальнолюдських, так і сімейних цінностей [1].

Сьогодні, на думку Т. Бурлуцької, «усвідомлене батьківство» слід розглядати як відносно стійку систему цінностей у процесі особистісного становлення. Тобто, формування ціннісного компонента має відбуватися на основі демонстрації передачі цінностей від старшого покоління до молодшого, з урахуванням провідної ролі батьків у процесі формування цінностей дитини як майбутньої самостійної особистості [4 : 37].

Т. Веретено, Н. Гусак визначають батьківські установки як особистий погляд на свою соціальну роль батька або матері. Розглядають її як репродуктивну складову загальної установки особистості майбутніх батьків; установку на підтримання власної дитини в різних життєвих ситуаціях та на відповідне спілкування з нею. Батьківські очікування взаємозалежні від батьківських установок [5].

Л. Буніна зазначає, що батьківське ставлення – ще один компонент розвиненого батьківства, який виступає особливим феноменом, що вміщує батьківські емоції, почуття, переживання, поведінкові стереотипи. Все це проявляється через ефективне спілкування та поведінку між батьками та їхніми дітьми [3].

Батьківські почуття є наступним компонентом батьківства і представляють собою особливу групу почуттів, які збагачують та урізноманітнюють батьківське ставлення. Батьківська любов – це запорука батьківського емоційного благополуччя та всіх складників його здоров'я [4; 10].

Наступний компонент батьківства – батьківська позиція – це свідомо прийняті, вироблені батьками погляди та наміри стосовно власної дитини [4; 10].

Батьківська відповідальність як компонент усвідомленого батьківства має орієнтуватися на внутрішню відповідальність батьків перед власною совістю, а не переслідувати соціальні вимоги суспільства [4; 10].

Стиль сімейного виховання також розглядається в складі феномену батьківства. І. Братусь зазначає, що суміщення розглянутих та охарактеризованих структурних компонентів – ціннісні орієнтації подружньої пари, батьківські установки та сподівання, батьківське ставлення, батьківські почуття, батьківські позиції, батьківська відповідальність – визначає стиль батьківської поведінки, що впливає на всебічний розвиток особистості дитини [2].

Таким чином, структура усвідомленого батьківства представлена переліком компонентів батьківства, які разом уможливають формування зазначеного феномена в якості багатоаспектного явища. Ця

ситуація, у свою чергу, надає можливість визначити психолого-педагогічні умови формування усвідомленого батьківства молоді.

Так, для визначення психолого-педагогічних умов формування усвідомленого батьківства молоді слід урахувати дослідження О. Тюпні та Н. Лук'яненко, які визначають такі аспекти цього процесу: посилення дорослого «Я» молоді людини за умови інтеграції; відмова від батьківської моделі існування сім'ї і свого дитячого «Я» (дати можливість собі подорослішати); розвиток довірливих стосунків до власних емоційно-поведінкових проявів і здатності до керування ними; вплив особистісних смислів, системи цінностей на усвідомлення можливих життєвих сценаріїв [10].

Вважаємо доцільним погляд С. Красіна, який вважає, що оптимізація змісту і динаміки розвитку батьківської сфери повинна включати такі моменти: батьківське усвідомлення себе; розвиток особистісної батьківської позиції; зміна міжособистісного ставлення в сім'ї; налагодження системи ефективного спілкування з власною дитиною [8].

Отже, вищезазначені аспекти та моменти оптимізації батьківської сфери слід розглядати як такі, що представляють психологічну складову психолого-педагогічних умов формування усвідомленого батьківства молоді.

Ураховуючи дослідження С. Красіна, який визначає ефективним методом формування усвідомленого батьківства саме створення рефлексивного середовища в групі, можемо розглянути рефлексивне середовище як чинник рефлексивної здатності кожного члена сім'ї та розвитку її особистого творчого потенціалу за умови повної групової рефлексії. Дослідник вважає, що створення рефлексивного середовища можна розглядати як послідовність дій: аналіз і порівняння потреб щодо підвищення педагогічної культури батьків; наявність протиріч між потребою і можливістю сім'ї; здатність рефлексувати як основа вирішення проблем батьківства; створення сімейного рефлексивного середовища [8].

Проведений науково-теоретичний аналіз проблеми формування усвідомленого батьківства молоді дав підстави виокремити такі його педагогічні умови: врахування батьками знань про своїх дітей, їх позитивні і негативні сторони; особистий приклад батьків, їх авторитет; характер стосунків у сім'ї; спільна діяльність, розумне спілкування; організація моделюючого середовища, оскільки саме в ньому можливе переосмислення засобів вирішення проблеми; молодь як майбутні батьки має можливість будувати свою сім'ю на основі індивідуальних потреб і відповідно до індивідуального напрямку розвитку; використання таких методик освіти, в яких акцентується увага не на змісті, а на способах організації ефективної діяльності.

Висновки. Отже, формування усвідомленого батьківства має свою логіку реалізації, а психолого-педагогічними умовами виступають створення рефлексивного середовища, яке сприяє розвитку рефлексивної здібності, оптимізація змісту і динаміки розвитку батьківської сфери, позитивного психологічного мікроклімату в сім'ї

шляхом розкриття інтелектуального, емоційного і соціального потенціалу малої соціальної групи, профілактики порушень розвитку і девіацій в поведінці та повсякденній діяльності всіх членів родини, врахування батьками знань про своїх дітей, їх позитивні і негативні сторони, особистий приклад батьків, їх авторитет, характер стосунків у сім'ї, спільна діяльність, розумне спілкування, організація моделюючого середовища, оскільки саме в ньому можливе переосмислення засобів вирішення проблеми, можливість будувати свою сім'ю на основі індивідуальних потреб і відповідно до індивідуального напрямку розвитку, використання таких методик освіти, у яких акцентується увага не на змісті, а на способах організації ефективної діяльності.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
2. Братусь І. Програма «Школа батьківства». *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 6. С. 35-47.
3. Буніна Л. М. Врахування потреб дитини як основа усвідомленого батьківства. *Діти – батьки – сім'я*. Вип. 3. 2005. С. 9-16.
4. Бурлуцька Т. Гендерний аспект формування усвідомленого батьківства як соціально-педагогічна проблема. *Гендерна політика очима української молоді*. 2016. С. 34-45. URL : http://eprints.kname.edu.ua/44325/1/36іририк_28-34-45.pdf (дата звернення 10.11.22)
5. Веретено Т. Г. Методика підготовки юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька. *Діти-батьки-сім'я*. Вип. 2. 2004. С. 24-33.
6. Ілішова О. Дистанційно-інтерактивні форми співпраці з батьками в роботі педагогів ЗДО в умовах карантину. *Професійна компетентність фахівців дошкільної освіти: сучасні вектори формування* : монографія / за ред. І. Г. Улюкаєвої. Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2021. С. 248-265.
7. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс / автор-упоряд.: О. Безпалько, І. Зверева, З. Кияниця, В. Кузьмінський та ін. ; за заг. ред.: І. Зверєвої, Ж. Петрочко. Київ, 2007. 528 с.
8. Красін С. Усвідомлене батьківство: сутність, ознаки, структура та зміст. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 55. С. 215-221.
9. Островська Н. О. Усвідомлене батьківство молоді як основа гармонійного розвитку дитини у сім'ї. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 10. С. 57.
10. Тюня О., Лук'яненко Н. Технологія формування усвідомленого батьківства в груповій взаємодії *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : збірник наукових праць. № 7(9). 2010. С. 319-330.

References

1. Bezpalko, O. V. (2003). *Sotsialna pedahohika v skhemakh i tablytsiakh* [Social pedagogy in diagrams and tables]: navchalnyi posibnyk. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury. [in Ukrainian].
2. Bratus, I. (2002). *Prohrama «Shkola batkivstva»* [«School of parenting» program]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work*, 6, 35-47. [in Ukrainian].

3. Bunina, L. M. (2005). *Vrakhuvannia potreb dytyny yak osnova usvidomlenoho batkivstva*. [Consideration of the child's needs as the basis of conscious parenting]. *Dity – batky – simia*. – Children – parents – family, vyp. 3, 9-16. [in Ukrainian].

4. Burlutska T. (2016). *Hendernyi aspekt formuvannia usvidomlenoho batkivstva yak sotsialno-pedahohichna problema*. [The gender aspect of the formation of conscious parenthood as a socio-pedagogical problem]. *Gender na polityka ochyma ukrainskoi molodi – Gender policy through the eyes of Ukrainian youth*, 34-45. URL : http://eprints.kname.edu.ua/44325/1/3бiрник_28-34-45.pdf [in Ukrainian].

5. Vereten, T. H. (2004). *Metodyka pidhotovky yunakiv-starshoklasnykiv do vykonannia sotsialnykh rolii cholovika ta batka*. [Methods of training high school boys to fulfill the social roles of husband and father]. *Dity – batky – simia*. – Children – parents – family, vyp. 2, 24-33. [in Ukrainian].

6. Ilishova, O. (2021). *Dystantsiino-interaktyvni formy spivpratsi z batkamy v roboti pedahohiv ZDO v umovakh karantynu*. [Remote and interactive forms of cooperation with parents in the work of teachers of special education in the quarantine conditions]. *Profesina kompetentnist fakhivtsiv doshkiinoi osvity: suchasni vektory formuvannia : monohrafiia – Professional competence of preschool education specialists: modern vectors of formation: monograph / za red. I. H. Uliukaievoi*. Kharkiv : Vydavnytstvo Ivanchenko I.S., 248-265. [in Ukrainian].

7. Zvierievoi, I., Petrochko, Zh. (ed.) (2007). *Intehrovani sotsialni sluzhby: teoriia, praktyka, innovatsii* [Integrated social services: theory, practice, innovations] : navch.-metod. kompleks / avtor-uporiad.: O. Bezpalko, I. Zvierieva, Z. Kyianytsia, V. Kuzminskiyi ta in. Kyiv. [in Ukrainian].

8. Krasin, S. (2017). *Usvidomlene batkivstvo: sutnist, oznaky, struktura ta zmist*. [Conscious parenting: essence, signs, structure and content]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, vyp. 55, 215-221. [in Ukrainian].

9. Ostrovska, N. O. (2015). *Usvidomlene batkivstvo molodi yak osnova harmoniinoho rozvytku dytyny u simi*. [Conscious parenting of young people as a basis for the harmonious development of the child in the family]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina» – Collection of scientific works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University «Ukraine»*, 10, 57. [in Ukrainian].

10. Tiupnia, O., Lukianenko, N. (2010). *Tekhnolohiia formuvannia usvidomlenoho batkivstva v hrupovii vzaiemodii*. [Technology of formation of conscious parenthood in group interaction]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy : zbirnyk naukovykh prats – Actual problems of education and upbringing of people with special needs: a collection of scientific papers*, 7 (9), 319-330. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито сутність проблеми формування усвідомленого батьківства молоді, а саме представлено зміст, охарактеризовано структурні компоненти зазначеного феномена (ціннісні орієнтації подружньої пари (сімейні цінності); батьківські установки та сподівання; батьківське ставлення; батьківські почуття; батьківські позиції; батьківська відповідальність; стиль сімейного виховання).

Визначено такі аспекти цього процесу, як посилення дорослого «Я» молодій людині за умови інтеграції; відмова від батьківської моделі існування сім'ї і свого дитячого «Я» (дати можливість собі подорослішати); розвиток довірливих стосунків до власних емоційно-поведінкових проявів і здатності до керування ними; вплив особистісних смислів, системи цінностей на усвідомлення можливих

життєвих сценаріїв. Зазначено, що оптимізація змісту і динаміки розвитку батьківської сфери повинна включати такі моменти: усвідомлення себе як батька; побудову власної батьківської позиції; зміну ставлення до дитини – від усвідомлення себе і дитини як єдиної системи, до визнання дитини як окремої особистості, яка наділена власною суб'єктивністю; побудову системи спілкування з нею. Наголошено на тому, що психолого-педагогічними умовами виступають створення рефлексивного середовища, яке сприяє розвитку рефлексивної здібності, оптимізація змісту і динаміки розвитку батьківської сфери, сприятливого психологічного клімату в сім'ї для розкриття емоційного, інтелектуального і соціального потенціалу, з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей дитини, профілактики порушень розвитку і девіацій у поведінці та повсякденній діяльності всіх членів родини, врахування батьками знань про своїх дітей, їх позитивні і негативні сторони, особистий приклад батьків, їх авторитет, характер стосунків у сім'ї, спільна діяльність, розумне спілкування, організація моделюючого середовища, оскільки саме в ньому можливе переосмислення засобів вирішення проблеми, побудова своєї сім'ї на основі індивідуальних потреб і відповідно до індивідуального напрямку розвитку, використання таких методик освіти, в яких акцентується увага не на змісті, а на способах організації ефективної діяльності.

Ключові слова: *молодь, усвідомлене батьківство, умови.*